

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXV
2014

WARSZAWA 2014 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXV

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr Grażyna Orlińska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska,
mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr **Audronė Bliujienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

prof. dr hab. **Aleksander Bursche**, prof. dr hab. **Andrzej Kokowski**, dr hab. prof. UMCS **Jerzy Libera**,
prof. dr hab. **Magdalena Mączyńska**, prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski, Aleksandra Rowińska

Korekta / Proof-reading

Autorzy
Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: gliniana kostka z Czerska. Rys. Lidia Kobylińska
Cover picture: cubical clay artefact from Czersk. Drawing Lidia Kobylińska

Tom wydano przy wsparciu Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2014

© Autorzy, 2014

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>
List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXV

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Jan Schuster, Dobór i układ darów w inhumacyjnych grobach książęcych z pierwszej połowy I tysiąclecia po Chr. w północnej i środkowej Europie 5
Arrangement and Distribution of Grave Offerings in Princely Inhumation Graves from the First Half of the First Millennium AD in Northern and Central Europe
- Adam Cieśliński, Kopce kultury wielbarskiej z Mazowsza i Podlasia a tzw. typ rostołcki – próba nowego spojrzenia na związki cmentarzysk kurhanowych z północnej i wschodniej Polski 45
Wielbark Culture Mounds in Mazowsze and Podlasie and the Rostołty Type – a New Look at the Relationship of Barrow Cemeteries of Northern and Eastern Poland

MISCELLANEA

- Jacek Andrzejowski, Zapomniane złoto – nieznanne cmentarzysko kultury przeworskiej z Plebanki na Kujawach 95
Forgotten Gold – an Unknown Cemetery of Przeworsk Culture from Plebanka in the Kujawy Region
- Ilya R. Akhmedov, Vlasta E. Rodinkova, Irina A. Saprykina, The 'Belt' from Krasny Bor in the Collection of the State Historical Museum, Moscow 125
„Pas” z Krasnego Boru ze zbiorów Państwowego Muzeum Historycznego w Moskwie
- Piotr Kaczanowski, Andrzej Przychodni, Uwagi o chronologii absolutnej początków młodszej grupy wpływów rzymskich w kulturze przeworskiej 135
Some Remarks about the Absolute Chronology of the Beginning of the Younger Roman Period

MATERIAŁY

- Grzegorz Osipowicz, Michał Jankowski, Daniel Makowiecki, Piotr Weckwerth, Obozowiska mezolityczne ze stanowiska Ludowice 6, powiat wąbrzeski, siedlisko zachodnie 149
Mesolithic Camps at Ludowice 6, Wąbrzeźno County, Western Habitation
- Magdalena Natuniewicz-Sekuła, Dagmara H. Werra, Materiały krzemienne z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Weklicach, stan. 7, pow. elbląski 197
Flint Artefacts from the Wielbark Culture Cemetery at Weklice, Site 7, Elbląg County

ODKRYCIA

Andrzej Pelis i a k, Nowe znaleziska z neolitu i początków epoki brązu z polskich Bieszczadów Wysokich (rejon Wetliny-Moczarnego)	211
Recent Neolithic and Early Bronze Age Finds from the Polish Bieszczady Wysokie – the Region Wetlina-Moczarne	
Łukasz K a r c z m a r e k, Siekierka brązowa z podniesionymi brzegami ze wschodniego Mazowsza	217
Bronze Flanged Axe from Eastern Mazowsze	
Katarzyna K o w a l s k a, Gajew, pow. kutnowski – nowe stanowisko kultury przeworskiej w dorzeczu Bzury	222
Gajew, Kutno County – a New Site of Przeworsk Culture Recorded in the Bzura Drainage Basin	
Maria K o r d o w s k a, Niepublikowane materiały z Grodziska, pow. węgrowski, ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie	236
Unpublished Finds from Grodzisk, Węgrów County, from the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw	
Tomasz R a k o w s k i, Ślad cmentarzyska kultury przeworskiej w Chelstach nad Narwią	251
Traces of a Przeworsk Culture Cemetery at Chelsty on the Narew River	
Katarzyna W a t e m b o r s k a - R a k o w s k a, Pochówek rodzinny z cmentarzyska kultury przeworskiej w Czersku na Urzeczu	263
A Family Burial in a Przeworsk Culture Cemetery at Czersk in Urzecze	
Konstantin N. S k v o r c o v, Zniszczony pochówek z zawieszka lunulowatą z Półwyspu Sambijskiego	277
A Destroyed Burial Containing a Lunula Pendant from Sambian Peninsula	
Mirosław R u d n i c k i, Dwa znaleziska skandynawskich zapinek płytkowych z terenów północnej Polski	283
Two Scandinavian Plate Brooches from Northern Poland	
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	291

OD REDAKCJI

Już po przekazaniu do druku LXV tomu „Wiadomości Archeologicznych” dotarła do nas wiadomość o śmierci Profesora Piotra Kaczanowskiego. Publikowany w tym tomie artykuł, którego jest współautorem, jest ostatnim tekstem, jaki wyszedł spod Jego pióra. Żegnamy nie tylko wybitnego archeologa, ale i wieloletniego przyjaciela Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

(Wojciech Brzeziński)

SUMMARY

The bronze axe fragment under discussion is a stray find from Grabszczyzna, a village in Wołomin County, approximately 50 km NE of Warsaw (Fig. 1). The axe (Fig. 2 & 3) has an expanded, crescent shaped blade, on a separate wedge. The lightly asymmetrical cutting edge has on one of its faces an observably more compact and coarse surface. The flanges gradually taper off to the height of the differently shaped ends of the U-shaped concave depressions. Lines observed on the outer faces of the axe (Fig. 4) could be the result of a faulty fitting together of a two-part casting mould. One of the faces is with marks from working (Fig. 2 & 3). The negatives left by air bubbles are present over most of the fracture of the axe (Fig. 5). There is some dark green, noble patina.

The axe from Grabszczyzna may be attributed to the mixed group of flanged axes (A. Szpunar 1987, p. 55–71). Some features of its construction have parallels in axes classified by A. Szpunar to types *Kłodzisko*, *Wałowice* and *Czubin* (1987, p. 58, 62–69). In its dimensions and form

the axe find from Grabszczyzna is closest to type *Czubin* specimens (A. Szpunar 1987, pl. 22, 23). There is some evident similarity also to an axe, type *Wałowice*, from a hoard discovered at Rostkowo, Przasnysz County (W. Blajer 1999, p. 199, pl. 157:1). A similarly rounded blade is seen in an axe, type *Kłodzisko*, variant C, discovered at Rudniki, Grudziądz County (A. Szpunar 1987, p. 64, pl. 20:362). In hoards from Mielnica Duża, Konin County, and from Rostkowo, both dated to the first half of Bronze Age III, an axe, type *Czubin*, was discovered in association with an axe, type *Wałowice* (W. Blajer 2001, p. 323, 325, 327); the hoard from Mielnica Duża included also a fragment of one more axe, presumably a type *Kłodzisko* (W. Blajer 1999, p. 185).

The chronology of axes type *Wałowice*, *Czubin* and *Kłodzisko* is within the frames of Bronze Age II and III (A. Szpunar 1987, p. 63–64, 66, 68–69; W. Blajer 1999, p. 23; J. Dąbrowski 2004, p. 17); this is also a likely dating for Grabszczyzna axe. The users of this axe in eastern Mazowsze may have been the people of Trzciniec culture (cf. H. Taras 1995, p. 91, map 1) or, the communities from the intermediate Trzciniec-Lusatian phase and the early Lusatian Culture (cf. J. Dąbrowski 2005, p. 62; M. Mogielnicka-Urban 2005, p. 69).

tłum. A. Kinecka

<https://doi.org/10.36154/wa.65.2014.10>

Katarzyna Kowalska

GAJEW, POW. KUTNOWSKI – NOWE STANOWISKO KULTURY PRZEWORSKIEJ W DORZECZU BZURY

Miejscowość Gajew, pow. kutnowski, woj. łódzkie, położona jest na obszarze Równiny Kutnowskiej, ok. 1 km na zachód od rzeki Słudwi, lewobrzeżnego dopływu środkowej Bzury. Prezentowany niżej zespół zabytków pochodzi z serii przypadkowych odkryć, które miały miejsce w latach 2007–2010 na polach uprawnych znajdujących się na wschodnim skraju wsi (Ryc. 1, 2). Pierwotnie był to teren zabagnionej terasy zalewowej Słudwi, który w wyniku prac regulacyjnych z połowy XIX wieku został przystosowany do użytku rolniczego (E. Kobjek 2009, s. 45, ryc. 10). Wszystkie zabytki przechowywane są obecnie w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie¹.

W sąsiedztwie stanowiska znajdują się dwa kopce kamienne, oznaczone na mapie topograficznej jako „kurhany” (Ryc. 1). Ich budowa i wysokość wskazują, że najprawdopodobniej są to konstrukcje nowożytnie.

KATALOG

Podstawą analizy zabytków metalowych były następujące klasyfikacje typologiczne: dla zapinek – O. Almgren (1923), z uzupełnieniami S. Demetza (1999) i Th. Völlinga (1995, 2005) dla fibul typów A.2 i A.67, J. Lichardusa (1984) dla typu A.68, E. Droberjara (1999) dla typu A.45 oraz T. Dąbrowskiej (1995) dla fibul odmiany mazowieckiej; dla części pasa – R. Madyda-Legutko (1987; 2011); dla zawieszek pochwy mieczy – W. Menghin (1983); dla kluczy – A. Kokowski (1997). Nieliczni diagnostyczny materiał ceramiczny został przypo-

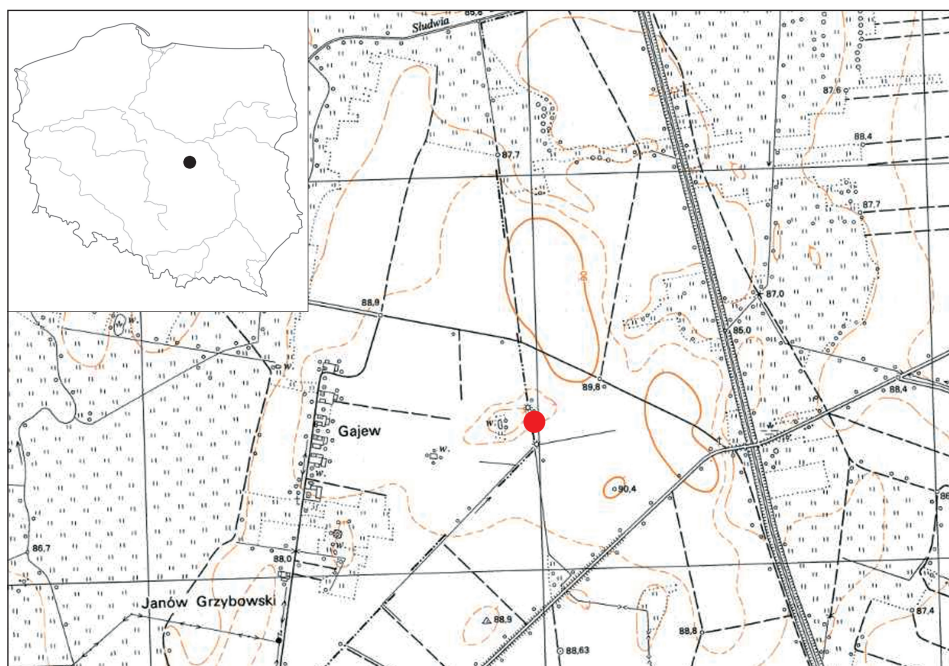
rządkowany do poszczególnych grup naczyń kultury przeworskiej w klasyfikacji T. Liany (1970).

1. Główka zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; górna cięciwa przytrzymywana haczykiem; kabłąk płaski. Długość. 2 cm. Typ A.2b lub A.18b (Ryc. 3:1).
2. Zapinka kapturkowa ze stopu miedzi, ze sprężynką na żelaznej osi, uszkodzona; kabłąk szeroki z wąskim grzebykiem, zdobiony skośnymi uderzeniami podwójnej puncy, tworzącymi linie, między którymi znajdują się dwa zwisające trójkąty zwieńczone wybitym „oczkiem”; zakończenie nóżki zdobione dwoma poprzecznymi liniami rytmami. Długość. 3,9 cm. Typ A.38 (Ryc. 3:2).
3. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona, zdobiona sześcioma kółkami z zaznaczonym środkiem wybitymi puncą; grzebień półokrągły z trzema bruzdami. Długość. 2,8 cm. Grupa A.II, prawdopodobnie seria wschodnia (Ryc. 3:3).
4. Główka zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzona, zdobiona parą otwartych oczek z dookólną bruzdą; górna cięciwa przytrzymywana szerokim haczykiem; brzegi ramion oddzielone od główki dwoma bruzdami. Długość. 2,8 cm. Typ A.45b (Ryc. 3:4).
5. Kabłąk zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzony; główka zdobiona parą zamkniętych oczek. Długość. 3 cm. Typ A.49 (Ryc. 3:5).
6. Zapinka ze stopu miedzi, uszkodzona; sprężyna z drutu o przekroju kolistym; kabłąk i nóżka wąskie; grzebyk niski słabo wyodrębniony. Długość. 4 cm. Typ A.53 (Ryc. 3:6).
7. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona. Długość. 1,1 cm. Najprawdopodobniej młodsza odmiana serii głównej grupy A.III (Ryc. 3:7).
8. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona, z zachowanymi dwoma parami oczek wybitych puncą. Długość. 3,5 cm. Grupa A.III, seria pruska (Ryc. 3:8).
9. Fragment kabłąka i nóżki zapinki, uszkodzony, z grzebykiem. Długość. 1,4 cm. Najprawdopodobniej grupa A.III, seria pruska (Ryc. 3:9).
10. Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; główka workowata; na kabłąku profilowany guzek. Długość. 3,7 cm. Typ A.67a1 (Ryc. 3:10).
11. Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona i zdeformowana; spłaszczona główka; płytka oporowa prosto-

¹ Księga Wpł. 9/2010. Zabytki przekazał do PMA Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków (decyzja nr 125/2011).

kątna o zaoblonych rogach; na kabłąku profilowany guzek. Dług. 6,3 cm. Typ A.68 (Ryc. 3:11). **12.** Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; główka kropkowata; płytka oporowa prostokątna o zaoblonych bokach; kabłąk długi i wąski, zakończony masywnym guzkiem. Dług. 5 cm. Typ A.67b (Ryc. 3:12). **13.** Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; górna cięciwa przytrzymywana haczykiem; na krawędzi główki dookólna bruzda; kabłąk silnie podgięty, wąski, z półokrągłym grzebykiem z trzema bruzdami. Dług. 2,6 cm. Typ A.75 (Ryc. 3:13). **14.** Kabłąk zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzony; fragmentarycznie zachowana górna cięciwa przytrzymywana przez haczyk; główka trąbkowata, wygięta kolankowato, z trzema bruzdami na krawędzi; kabłąk wąski z półokrągłym

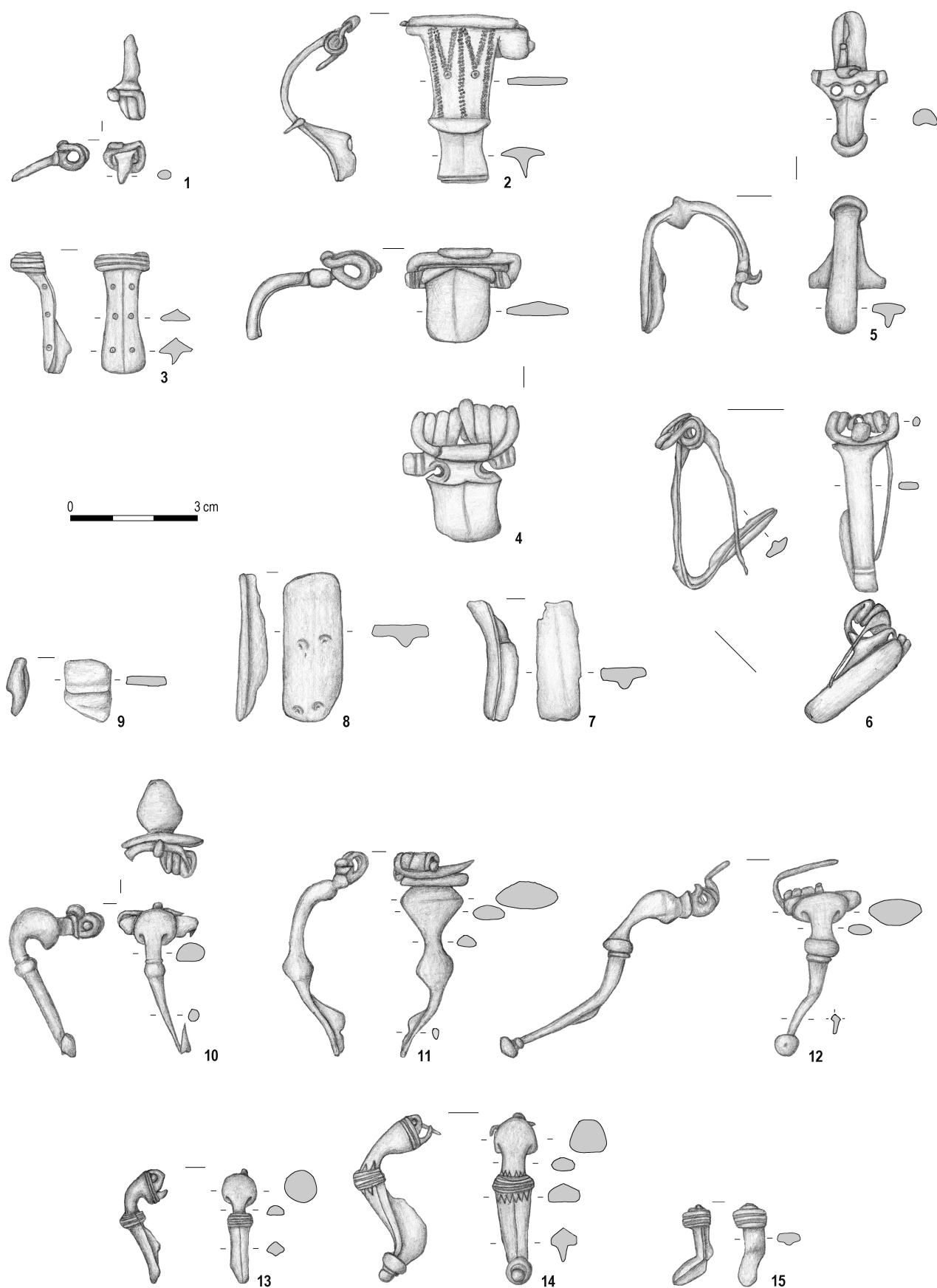
grzebykiem z trzema bruzdami, przy grzebyku ornament wybijanych puncą dwunastu znaków „V”; na końcu nóżki kolisty grzebyk z dwoma bruzdami, zakończony małym profilowanym guzkiem. Dług. 4 cm. Typ A.78 (Ryc. 3:14). **15.** Fragment wąskiego kabłąka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzony, zdeformowany w ogniu, z półokrągłym grzebieniem. Dług. 1,8 cm. Najprawdopodobniej grupa A.IV, seria 2 (Ryc. 3:15). **16.** Kabłąk zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzony; górna cięciwa przytrzymywana haczykiem; główka trójkątna, rozszerzająca się; kabłąk wąski, esowaty, od spodu spłaszczony, z półokrągłym grzebieniem ze słabo czytelnymi bruzdami; nóżka zakończona stożkowatym guzkiem. Dług. 4,4 cm. Odmiana mazowiecka, typ 1Aa (Ryc. 4:16). **17.** Zapinka dwudzielna ze stopu miedzi, uszkodzona; główka trójkątna, rozszerzająca

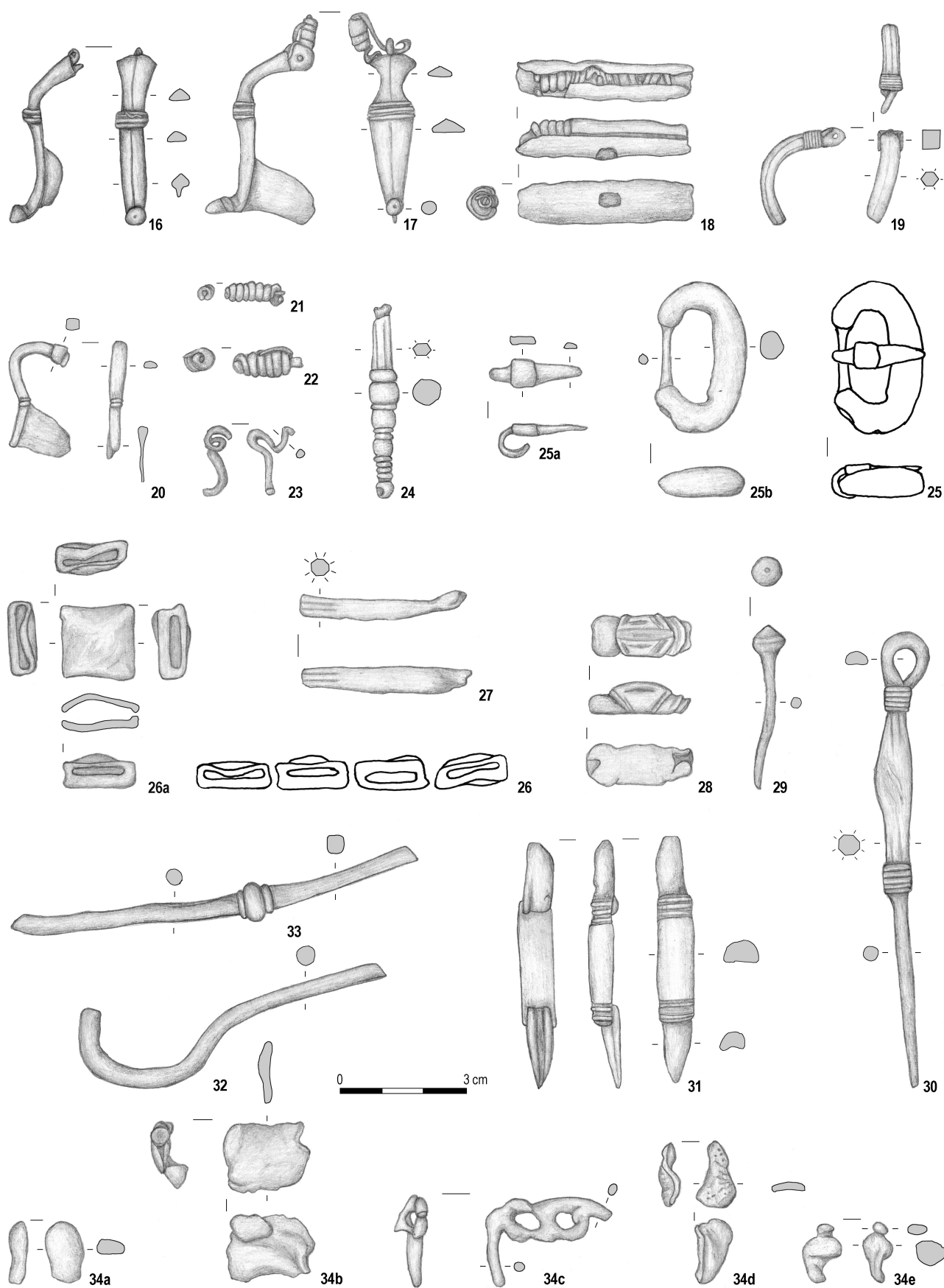
Ryc. 1. Gajew, pow. kutnowski.
Lokalizacja stanowiska
Fig. 1. Gajew, Kutno County.
Location of the site

Ryc. 2. Gajew, pow. kutnowski.
Widok stanowiska.
Fot.: K. Kowalska
Fig. 2. Gajew, Kutno County.
View of the site.
Photo: K. Kowalska

Ryc. 3. Gaje w, pow. kutnowski. Zabytki z powierzchni stanowiska. Wszystkie stopy miedzi. Rys.: K. Kowalska
 Fig. 3. Gaje w, Kutno County. Surface finds. All in copper alloy. Drawing: K. Kowalska

Ryc. 4. G a j e w, pow. kutnowski. Zabytki z powierzchni stanowiska. 28 – stop miedzi i żelazo, 34d – „biały metal”, pozostałe – stopy miedzi.

Rys.: K. Kowalska

Fig. 4. G a j e w, Kutno County. Surface finds. 28 – copper alloy and iron, 34d – 'white metal', the remainder – copper alloy. Drawing: K. Kowalska

się, wygięta kolankowato; kabłąk z trzema niskimi żeberkami; nóżka zakończona stożkowatym guzkiem zdobionym u podstawy pojedynczą bruzdą. Dług. 4,6 cm. Odmiana mazowiecka, typ 2Ba (Ryc. 4:17). **18.** Cylinder zapinki ze stopu miedzi, zdobiony pojedynczą bruzdą, z wyciętym otworem, w którym znajduje się fragment trzpienia kabłąka. Dług. 4,1 cm. Prawdopodobnie grupa A.V (Ryc. 4:18). **19.** Główka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; nasada główki w przekroju prostokątna, poprzecznie żłobkowana. Dług. 2,7 cm. Prawdopodobnie grupa A.VI (Ryc. 4:19). **20.** Kabłąk zapinki ze stopu miedzi, uszkodzony; główka w przekroju czworokątna; kabłąk wąski, półokrągły, w miejscu przejścia w nóżkę zdobiony dwoma niskimi grzebykami; pochewka wysoka. Dług. 2,1 cm. Typ A.202 (Ryc. 4:20). **21.** Sprężyna zapinki ze stopu miedzi nawinięta na oś, uszkodzona. Dług. 1,4 cm (Ryc. 4:21). **22.** Sprężyna zapinki ze stopu miedzi nawinięta na oś żelazną, uszkodzona. Dług. 1,7 cm (Ryc. 4:22). **23.** Fragment sprężyny (zapinki?) ze stopu miedzi, uszkodzony i zdeformowany. Dług. 1,1 cm (Ryc. 4:23). **24.** Okucie końca pasa ze stopu miedzi, uszkodzone, zdeformowane w ogniu; poniżej facetowanego trzonu dwanaście profilowanych guzków. Dług. 4,6 cm. Typ 1.9 (Ryc. 4:24). **25a.** Kolec sprzączki ze stopu miedzi, uszkodzony, z niezdobioną metopą u podstawy. Dług. 2,1 cm (Ryc. 4:25a). **25b.** Owalna, pogrubiona rama sprzączki ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu. Dług. 3,6 cm. Typ H15 (Ryc. 4:25b). **26.** Nieokreślony przedmiot ze

stopu miedzi, skorodowany, zdeformowany w ogniu, kwadratowy, pusty w środku, z czterema prostokątnymi otworami po bokach. Dług. 1,8 cm (Ryc. 4:26). **27.** Fragment bransolety sztabkowej ze stopu miedzi, uszkodzonej, zdeformowanej w ogniu, o przekroju wielobocznym. Dług. 4 cm (Ryc. 4:27). **28.** Fragment nieokreślonego przedmiotu – na żelaznym rdzeniu, złamanym z obu stron, znajduje się koszulka ze stopu miedzi, jednostronnie spłaszczona. Dług. 2,5 cm (Ryc. 4:28). **29.** Szpila ze stopu miedzi, uszkodzona; główka dwustożkowata. Dług. 4 cm (Ryc. 4:29). **30.** Przedmiot ze stopu miedzi, uszkodzony, zdeformowany w ogniu; uchwyt profilowany, wieloboczny, z obu stron zakończony zgrubieniami w kształcie zaoblonych czworokątów z bruzdami; uszko półokrągłe, ze śladami wytarcia. Dług. 10,8 cm (Ryc. 4:30). **31.** Zawieszka pochwy miecza ze stopu miedzi, zdeformowana w ogniu; trzon półokrągły z sześcioma bruzdami na brzegach; końce spiczaste z wgłębieniami od wewnątrz. Dług. 5,9 cm. Typ *Hemmingen-Peidelsheim* (Ryc. 4:31). **32.** Fragment klucza ze stopu miedzi, uszkodzony i zdeformowany; trzon zdobiony profilowanym guzkiem. Dług. 9,8 cm (Ryc. 4:32). **33.** Fragment klucza ze stopu miedzi, skorodowany. Dług. 7,5 cm. Typ A (Ryc. 4:33). **34a.** Fragment nieokreślonego przedmiotu ze stopu miedzi, zniszczony w ogniu. Dług. 1,4 cm (Ryc. 4:34a). **34b.** Fragment nieokreślonego przedmiotu ze stopu miedzi, zniszczony w ogniu. Dług. 2 cm (Ryc. 4:34b). **34c.** Fragment nieokreślonego przedmiotu ze stopu miedzi, skorodowany, zniszczony w ogniu; obecny kształt w zarysie prostokątny, z dwoma dużymi otworami i odchodzącymi od krótszych boków fragmentami prętów. Dług. 3 cm (Ryc.

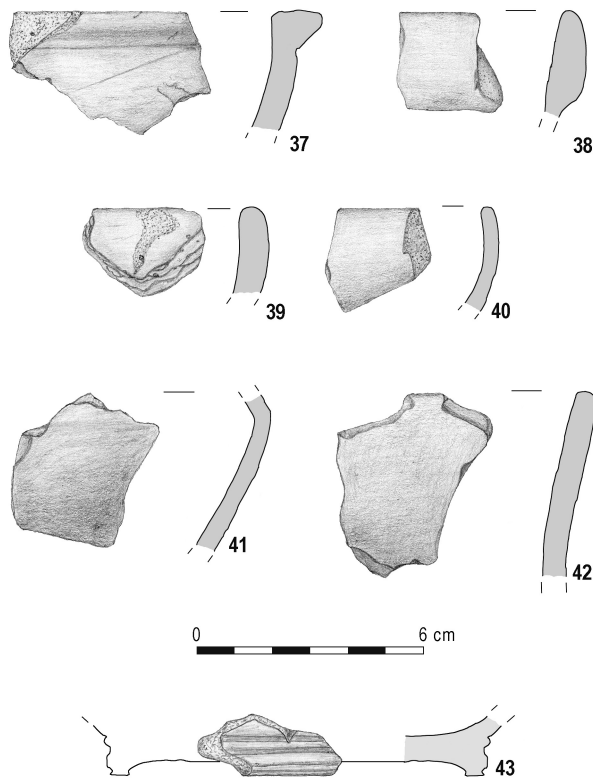
Ryc. 5. Gaje w, pow. kutnowski. Denar Septymiusza Sewera z powierzchni stanowiska. Fot.: K. Kowalska

Fig. 5. Gaje w, Kutno County. Denarius of Septimius Severus – a surface find. Photo: K. Kowalska

Ryc. 6. Gaje w, pow. kutnowski. Denar Trajana z powierzchni stanowiska. Fot.: K. Kowalska

Fig. 6. Gaje w, Kutno County. Denarius of Trajan – a surface find. Photo: K. Kowalska

Ryc. 7. Gaje w, pow. kutnowski. Ceramika odkryta na powierzchni stanowiska. Rys.: K. Kowalska

Fig. 7. Gaje w, Kutno County. Pottery recovered from the surface of the site. Drawing: K. Kowalska

4:34c). **34d.** Stop nieokreślonego białego metalu, prawdopodobnie cyny. Dług. 1,5 cm (Ryc. 4:34d). **34e.** Grudka stopu miedzi. Dług. 1,4 cm (Ryc. 4:34e). **35.** Denar², Septymiusz Sewer, 193–194, Rzym, stempel godz. 12.00. Av: [IMP]CAELSEP SEVPERTAVG, głowa w wieńcu laurowym w prawo. Rev: LEG V III AVG, orzeł legionowy między dwoma znakami legionowymi. Odc.: TRPCOS. Średn. 1,7×1,8 cm, waga 3,17 g, typ RIC 11 (Ryc. 5). **36.** Denar, Trajan, 98–117, Rzym. Av: legenda nieczytelna, głowa w wieńcu laurowym w prawo. Rev: legenda nieczytelna, stojąca postać kobiety na wprost. Średn. 2×1,7 cm, waga 2,71 g (Ryc. 6). **37.** Fragment górnej części naczynia wtórnie przepalonego, ręcznie lepionego, o spłaszczonej, facetowanej krawędzi wylewu i powierzchni szorstkiej, ceglastej. Średnica wylewu 19 cm (Ryc. 7:37). **38.** Fragment wylewu naczynia wtórnie przepalonego, ręcznie lepionego, o powierzchni szorstkiej, ceglastej (Ryc. 7:38). **39.** Fragment wylewu naczynia wtórnie przepalonego, ręcznie lepionego, o powierzchni szorstkiej, ceglastej. Grupa VII (Ryc. 7:39). **40.** Fragment wylewu naczynia wtórnie przepalonego, ręcznie lepionego, o powierzchni szorstkiej, ceglastej. Grupa VII (Ryc. 6:40). **41.** Fragment brzośca naczynia wtórnie przepalonego, ręcznie lepionego, o powierzchni szorstkiej, ceglastej. Grupa II (Ryc. 6:41). **42.** Fragment górnej części naczynia ręcznie lepionego, bez śladów wtórnego przepalenia, o powierzchni szorstkiej, zewnętrznej białoszarej, wewnętrznej ciemnoszarej. Grupa III (Ryc. 7:42). **43.** Fragment dna naczynia toczzonego, o powierzchni gładkiej, szarej. Średn. dna 8 cm (Ryc. 7:43). **44.** 43 fragmenty ceramiki ręcznie lepionej pradziejowej, wtórnie przepalonej, o ceglastych, szorstkich powierzchniach. **45.** Pięć fragmentów ceramiki pradziejowej, ręcznie lepionej, bez śladów wtórnego przepalenia, o powierzchniach szorstkich, ceglastych. **46.** Cztery fragmenty ceramiki nowożytnej, toczzonej, o powierzchniach szorstkich, szarych. **47.** Ośiem fragmentów polepy barwy ceglastej. Waga 0,65 kg.

ANALIZA MATERIAŁU

Zapinki

Zapinki są najliczniej reprezentowaną grupą zabytków metalowych. Łącznie odkryto 20 egzemplarzy, zachowanych w całości lub we fragmentach umożliwiających ich określenie typologiczne i chronologiczne; elementów trzech dalszych fibul (Kat. 21–23; Ryc. 4:21–23) nie można sklasyfikować.

Stan zachowania utrudnia jednoznaczne określenie typologiczne najstarszej z zapinek (Kat. 1; Ryc. 3:1), którą można identyfikować jako typ A.2b bądź A.18b. Te pierwsze datowane są na stadium B_{1a} (Th. Völling 1995, s. 224). Ich skupienie znajduje się w Kotlinie Czeskiej, na ziemiach polskich liczniejsze znaleziska notowane są na Kujawach i nad dolną Wisłą (Th. Völling 1995, ryc. 37). Warto zwrócić uwagę, że podobny kształt główki oraz liczba zwojów sprężyny są także charakterystyczne dla fibul typu A.18b. Ich kabłąk jest zazwyczaj drucikowaty i wąski (Th. Völling 2005, s. 114), jednak znane są również egzemplarze o płaskim i szerokim kabłąku, czego przykładem jest fibula z Masłowic, pow. wieluński (J. Ziętek 2013, s. 481,

ryc. 13:4)³. Zapinki A.18b na ziemiach polskich pojawiają się w grobach datowanych na fazy A₃/B_{1a} (T. Bochnak 2014, s. 47). Większość egzemplarzy znaleziono na obszarze na wschód od Wisły (P. Harasim 2014, s. 12, ryc. 7).

Grupę A.II reprezentują zapinka typu A.38 (Kat. 2; Ryc. 3:2) oraz nóżka fibuli zdobiona wybitymi puncą kółkami z zaznaczonym środkiem (Kat. 3; Ryc. 3:3). Typ A.38 jest datowany na stadium B_{2b} (A. Cieśliński 2010, s. 55). Powszechnie występuje on na terenie kultury wielbarskiej i przeworskiej (M. Olędzki 1998, s. 68). Wśród zapinek ze stopów miedzi pochodzących z obszarów przeworskich częste jest, podobnie jak w egzemplarzu z Gajewa, zastosowanie żelaznej osi (M. Olędzki 1998, s. 72). Stan zachowania fragmentu drugiej fibuli grupy A.II uniemożliwia jednoznaczne określenie typologiczne. Podobny ornament występuje zarówno na fibulach serii zachodniej (O. Almgren 1923, s. 14), jak i wschodniej, np. w Kamieńczyku, pow. wyszkowski (T. Dąbrowska 1997, s. 23, tabl. XXXIV/67:1), czy w Kutnie, pow. loco, stan. 2 (J. Moszczyński 1994, s. 218, tabl. III:2.3).

Do serii głównej grupy A.III należą zaliczyć trzy fibule (Kat. 4–6; Ryc. 3:4–6), oraz jedną zachowaną fragmentarycznie (Kat. 7; Ryc. 3:7). Masywna główka zapinki o wybitych, otwartych oczkach z dookólnymi bruzdami odpowiada typowi A.45b (Kat. 4; Ryc. 3:4), który pojawia się na ziemiach polskich w fazie B₁. Na obszarze objętym przez osadnictwo kultury przeworskiej, z uwagi na współwystępowanie z zapinkami A.68, datowany jest na stadium B_{1b} (K. Godłowski 1985, s. 41). Centra produkcji typu A.45b znajdowały się na obszarze Kotliny Czeskiej w czasach istnienia państwa Marboda (E. Droberjar 1999, s. 75). Na ziemiach polskich występują one głównie w kulturze wielbarskiej, rzadziej zaś w przeworskiej (J. Kunow 2002, mapa 2).

Intencjonalnie zniszczony egzemplarz z wybitymi, zamkniętymi oczkami zaliczyć należy do typu A.49 (Kat. 5; Ryc. 3:5). Na cmentarzyskach markomańskich fibule te współwystępują z zapinkami typów A.45b i A.19aII. Prawdopodobnie ta zauważalna jest również na pozostałych terenach ich rozprzestrzenienia, co pozwala datować je na stadium B_{1b} (E. Droberjar 1999, s. 77). Najwięcej egzemplarzy typu A.49 pochodzi z obszaru Kotliny Czeskiej i prowincji rzymskich (E. Droberjar 1999, s. 76; J. Kunow 2002, ryc. 6). Z ziem polskich znane są jedynie z trzech stanowisk (J. Kunow 2002, mapa 6), w tym z dwóch cmentarzysk kultury przeworskiej: z Domaradzie, pow. rawicki, grób 105 (B. Kostrzewski 1953, s. 216, ryc. 110), oraz z Głedzianówka, pow. łączycki, znal. luźne (E. Kaszewska 1978, s. 122, ryc. 3:2).

W Gajewie znaleziono również fibulę oczkowatą typu A.53, tzw. wariantu bez oczek (Kat. 6; Ryc. 3:6). Uwagę zwraca rzadki, okrągły przekrój sprężyny, bowiem w większości wypadków jest ona taśmowata⁴. Znane są jednak zapinki typu A.53, których sprężyna ma częściowo przekrój okrągły, a częściowo prostokątny, np. egzemplarz z grobu 54 z Modły, pow. mławski (J. Andrzejowski 2009, tabl. 3:21/54:2). Fibule A.53 pojawiają

² Za określenie obu monet serdecznie dziękuję prof. dr. hab. Aleksandrowi Bursche i dr. hab. Renacie Ciołek z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

³ Za zwrócenie mojej uwagi na ten zabytek, w publikacji opisany błędnie jako typ A.67, oraz wiele uwag na temat zapinek wczesnorzymskich, pragnę podziękować dr. Andrzejowi Maciałowiczowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

⁴ Por. np. zapinki wymienione przez O. Almgrena (1923, s. 144–151) i R. Jankę (1964).

się w stadium B_{1b} i przeżywać się mogą we wczesnym stadium fazy B₂ (J. Andrzejowski 2009, s. 56). Na ziemiach polskich występują najczęściej w kulturze wielbarskiej i we wschodniej strefie kultury przeworskiej (J. Kunow 2002, mapa 10).

Płaską nóżkę zapinki (Kat. 7; Ryc. 3:7) można sklasyfikować jedynie w ramach młodszych odmian serii głównej lub w obrębie serii pruskiej. Długa, niska pochewka i brak oczek na kabłąku pozwala z większym prawdopodobieństwem łączyć ją z najmłodszymi odmianami serii głównej datowanymi na fazę B_{2a} (K. Godłowski 1985, s. 52). Dwa kolejne fragmenty zapinek (Kat. 8, 9; Ryc. 3:8.9), ze względu na stan zachowania, można zaliczyć jedynie do serii pruskiej grupy A.III. Na terenie kultury przeworskiej fibule te, datowane na fazę B₂, są jednym z wyznaczników jej wschodniej strefy (J. Andrzejowski 2001, s. 61). Zachodni obszar osadnictwa przeworskiego jest zdecydowanie mniej obfity w znaleziska tej grupy zapinek. W dorzeczu Bzury ich obecność zarejestrowano jedynie na pięciu stanowiskach (J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, ryc. 4).

Najliczniejszy zbiór stanowią zapinki grupy A.IV oraz ich pochodne – łącznie w Gajewie zarejestrowano osiem egzemplarzy (Kat. 10–17; Ryc. 3:10–15, 4:16.17), w tym jeden zachowany fragmentarycznie (Kat.15; Ryc. 3:15).

Fibula o silnie wygiętej, workowatej główce (Kat. 10; Ryc. 3:10) odpowiada typowi A.67a1 (S. Demetz 1999, s. 127–133). Był on produkowany na krótko przed przełomem er, w okresie podbojów Augusta, na obszarach wschodniego *Noricum* (S. Demetz 1999, s. 133), Fibule typu A.67 na terenie kultury przeworskiej wyznaczają najstarszy horyzont fazy B₁, a ich pojawienie się łącznie jest z odnowieniem szlaku handlowego wiodącego z Kotliny czeskiej przez Śląsk i Polskę Środkową nad Bałtyk (T. Dąbrowska 2008, s. 117). Na ziemiach polskich ich największą koncentrację notuje się w dorzeczu środkowej Warty (S. Demetz 1999, mapa 40).

Smukłą, długą fibulę o kropłowatej główce, zakończoną masywnym guzkiem na nóżce (Kat. 12; Ryc. 3:12), można sklasyfikować jako typ A.67b (S. Demetz 1999, s. 129). Ich główne centrum dystrybucji znajdowało się w Kotlinie Czeskiej i na Słowacji, skąd napływały na północ. Na obszarze kultury przeworskiej zapinki te pojawiły się w stadium B_{1a}, poprzedzając rozprzestrzenienie się typu A.68; ich znaleziska skupiają się we wschodniej Wielkopolsce i nad dolną Wisłą (S. Demetz 1999, mapa 42).

Z typem A.68 można identyfikować zapinkę o wydłużonej, spłaszczonej główce i krótkim kabłąku (Kat. 11; Ryc. 3:11). Kształt główki pozwala z dużym prawdopodobieństwem łączyć ją z odmianą A.68b (J. Lichardus 1984, s. 14). Fibule te datowane są na koniec panowania cesarza Klaudiusza i początek rządów Wespazjana, co w *Barbaricum* odpowiada stadium B_{1b}. Skupienia zapinek typu A.68, niezależnie od podtypu, notowane są na terenie prowincji norycko-panońskich oraz nad górnym Renem i Dunajem (R. Prochowicz 2003, s. 331). Powszechnie występują one na stanowiskach przeworskich⁵, przez co przez długi czas były uważane za miejscowe naśladownictwo zapinek A.67 (T. Liana 1970, s. 442). Obecnie są-

dzi się (M. Mączyńska 2001, s. 165), że większość z nich była importowana z terenów prowincji rzymskich.

Kabłąk zapinki trąbkowatej z półokrągłym grzebykiem zdobionym żłobkowaniem (Kat. 13; Ryc. 3:13) reprezentuje typ A.75. Współwystępuje on z młodszymi odmianami serii głównej fibul oczkowatych i zapinkami kapturkowymi serii wschodniej, co pozwala datować go na stadium B_{2a} (T. Dąbrowska 1997, s. 83; K. Godłowski 1985, s. 52). Na obszarze kultury przeworskiej znajdowane są one masowo, podobnie jak większość typów zapinek serii 2. grupy A.IV (K. Godłowski 1985, s. 52, 67–68). Wykonywane były zwykle ze stopów miedzi, a żłobki na grzebieniu często inkrustowano srebrnym drutem (T. Dąbrowska 1998, s. 151).

Jednodzielną zapinkę o trąbkowatej spłaszczonej główce zdobionej dookólnymi rowkami (Kat. 14; Ryc. 3:14) można zaliczyć do typu A.78. Uwagę zwraca wybijany puncą ornament dwunastu znaków w kształcie litery „V”. Najpewniej podobny rodzaj zdobienia znajduje się na kabłąku zapinki typu A.71 znalezionej w Sochaczewie-Karwowie, pow. sochaczewski (W. Nowakowski 1999, s. 281, ryc. 1:c)⁶. Fibule A.78 datuje się na stadium B_{2b}, ze względu na współwystępowanie m.in. z zapinkami mieszanej grupy A.II/IV, typu A.38 czy serii 10. grupy A.V (J. Andrzejowski 1998, s. 108). Liczne występują one na cmentarzyskach kultury przeworskiej (zob. np. S. Janosz 1952, s. 265; T. Dąbrowska 1998, s. 82; J. Andrzejowski 1998, s. 108; M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 50).

Zniszczony w ogniu fragment nóżki zapinki (Kat. 15; Ryc. 3:15) można zaliczyć ogólnie do serii 2 grupy A.IV.

Dwie zapinki przypisać należy do odmiany mazowieckiej fibul silnie profilowanych. Pierwszą z nich (Kat. 16, Ryc. 4:16) można sklasyfikować jako typ 1Aa (T. Dąbrowska 1995, s. 10). Interesujący wydaje się zdobiący fibulę niski, wałeczki grzebień, będący cechą charakterystyczną wariantu 5/1 zapinek trąbkowatych (por. J. Andrzejowski 2009, s. 251). Zapinki typu 1Aa datuje się na fazę B₂/C₁–C_{1a}, choć najstarsze egzemplarze były produkowane już w fazie B_{2b} (J. Andrzejowski 2009, s. 257). Druga fibula (Kat. 17; Ryc. 4:17) reprezentuje typ 2Ba. Ze względu na duże zróżnicowane stylistyczne i dwudzielną konstrukcję uważa się, że pojawił się on nieco później niż typ 1. (T. Dąbrowska 1995, s. 14). Zapinki odmiany mazowieckiej można traktować jako etnograficzny wyznacznik plemion wschodnioprzeworskich (J. Andrzejowski 2001, s. 64–65). Ich największą koncentrację notuje się na wschód od środkowej Wisły (J. Andrzejowski 2009, s. 257, tabl. 5.5).

Cylinder fibuli (Kat. 18; Ryc. 4:18) nie pozwala na jednoznaczną klasyfikację zapinki, której był częścią. Jego konstrukcja⁷ znajduje odpowiedniki m.in. wśród typów A.92–93, A.96, A.98, A.125, A.129 czy A.130, a zatem datować go trzeba na fazę B₂/C₁ (T. Hauptmann 2002, s. 165; Godłowski 1985, s. 67–68. H. Machajewski 1998, s. 191–193).

Fragmentarycznie zachowana fibula kuszowata (Kat. 19; Ryc. 4:19) może być jedynie ogólnie zaliczona do grupy A.VI.

⁵ Znanych jest z nich ok. 250 egzemplarzy fibul A.68 (za tę informację pragnę podziękować mgr. Radosławowi Prochowiczowi z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie).

⁶ Zapinki nie udało mi się odnaleźć w zbiorach Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą, co uniemożliwiło autopsję i jednoznaczną identyfikację techniki wykonania tego ornamentu.

⁷ Metalowa płytka została nałożona na masywny trzpień, będący pierwotnie częścią kabłąka. Następnie skrócono sprężynę i domknięto blachę tworząc cylinder.

Warto jednak zauważyć, że analogiczne facetowanie kabłąka oraz zdobienie główki pojawia się na zapinkach typu *Konin* wyróżnionych przez I. Jakubczyka. Odmiana ta występuje na stanowiskach przeworskich w Polsce Środkowej i datowana jest na fazę C_{1a}–C₂ (I. Jakubczyk 2013, s. 134–135, mapa 38).

Fibula z wysoką pochwą, o wąskim, esowato wygiętym kabłąku, z dwoma zgrubieniami przy przejściu w nóżkę (Kat. 20; Ryc. 4:20), odpowiada typowi A.202. Zapinki te, rzadko spotykane na ziemiach polskich⁸, na terenie kultury przeworskiej datowane są, podobnie jak cała seria 1. grupy A.VII, na stadium C_{1a} (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011c, s. 12).

Elementy pasa

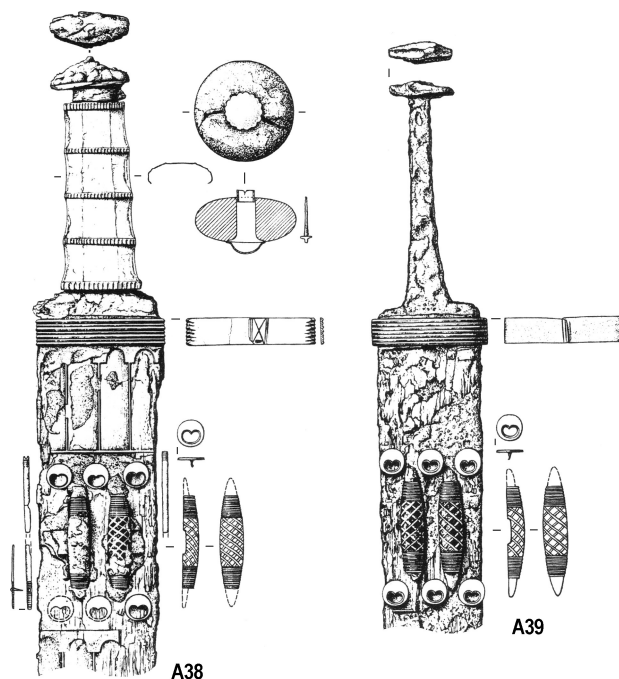
Garnitur pasa reprezentowany jest przez trzy zabytki wykonane ze stopu miedzi – okucie końca pasa (Kat. 24; Ryc. 4:24) oraz kolec (Kat. 25a; Ryc. 4:25a) i ramę sprzączki (Kat. 25b; Ryc. 4:25b).

Okucie (Kat. 24; Ryc. 4:24) charakteryzuje się facetowanym trzonem i bogato profilowanym zakończeniem. Cechy te pozwalają przypisać je do odmiany 5. typu 1. okuć końca pasa kultury przeworskiej, najczęściej występującej w grobach kobiecych z fazy B₂ (R. Madyda-Legutko 2011, s. 18, 20), zazwyczaj pojedynczo lub w liczbie dwóch-trzech egzemplarzy (R. Madyda-Legutko 2011, s. 28). Pojawienie się na terenie kultury przeworskiej silnie profilowanych okuć końca pasa łączone jest z adaptacją modelu stroju kobiecego kultury wielbarskiej (J. Andrzejowski 2001, s. 61).

Owalną ramę sprzączki z przewężeniem na oś kolca (Kat. 25b; Ryc. 4:25b) można zaliczyć do typu H15. Sprzączki tego typu są jednym z wyznaczników wczesnej fazy okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1987, s. 65, 72–73). W Gajewie znaleziono również prosty kolec z niezdobioną metopą (Kat. 25a; Ryc. 4:25a). Zarówno cechy stylistyczne, jak i parametry metryczne wskazują, że oba przedmioty mogą być częściami jednego zabytku (Ryc. 4:25). Brak informacji o miejscu ich odkrycia nie pozwala uznać tego za absolutnie pewne, jednak związek obu przedmiotów jest bardzo prawdopodobny, zwłaszcza wzięwszy pod uwagę częste występowanie analogicznych kolców z ramami typu H15 (R. Madyda-Legutko 1987, s. 65), czego przykładem są egzemplarze pochodzące m.in. z Olsztyna, pow. częstochowski (J. Szydłowski 1974, tabl. CLXXI:o, XLXXII:a.c), czy Opatowa, pow. kłobucki (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011a, s. 382; 2011b, tabl. CDXVI:198.200).

Ozdoby

Fragment bransolety sztabkowej (Kat. 27; Ryc. 4:27) można datować na okres wczesnorzymski. Większość znalezisk tego typu ozdób, wykonywanych najczęściej z grubego, w przekroju owalnego, kolistego lub wielobocznego pręta, pochodzi ze wschodniej strefy kultury przeworskiej, a ich występowanie łączone jest z wpływami wielbarskimi (J. Andrzejowski 1994, s. 317–319).

Ryc. 8. Przykłady zawieszek pochwy miecza typu *Hemmingen-Pleidelsheim* z Basel-Kleinhüningen, Kr. Basel.

Wg: Ch. Miks 2007b

Fig. 8. Selected sword scabbard pendants, type *Hemmingen-Pleidelsheim* from Basel-Kleinhüningen, Kr. Basel.

After: Ch. Miks 2007b

Wykonana ze stopu miedzi szpila o dwustożkowatej główce (Kat. 29; Ryc. 4:29) nie znajduje odpowiedników w typologii B. Beckmanna (1966). Analogiczne egzemplarze, często zdobione dodatkowo elementami plastycznymi, znane są jedynie z kilku stanowisk kultury przeworskiej datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich (J. Zagórska-Telega, J. Pikułski, A. Szczepanek 2014, s. 495). Najbliższym terytorialnie znaleziskiem jest szpila z cmentarzyska kultury przeworskiej w Czersku, pow. piaseczyński⁹.

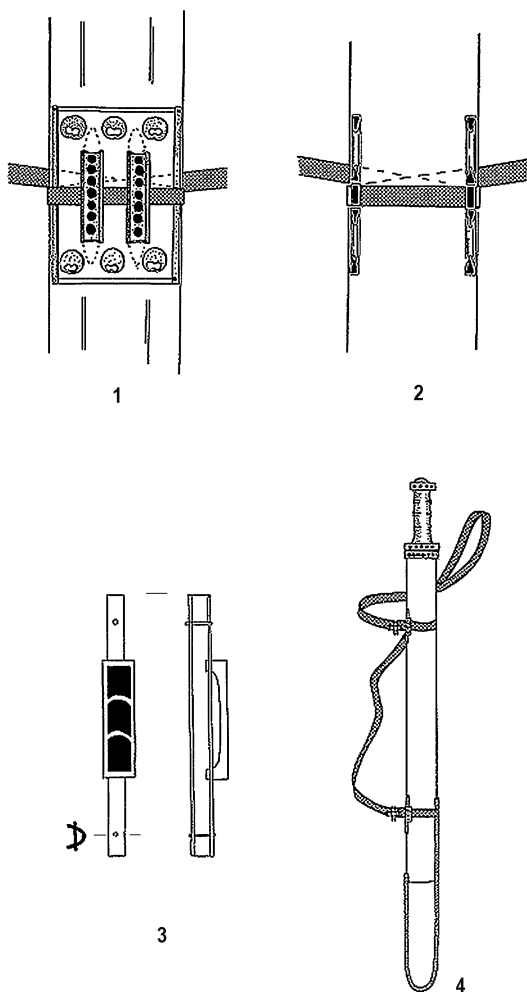
Zawieszka pochwy miecza

Zawieszka pochwy miecza¹⁰ (Kat. 31; Ryc. 4:31) wykonana jest ze stopu miedzi. Ma ona ostre zakończenia oraz trzon zdobiony regularnymi liniami rytymi. Cechy te pozwalają przyporządkować ją do zawieszek znanych ze środkowej i zachodniej Europy, datowanych na okres merowiński (Ch. Miks 2007a, s. 400). Jej forma jest najbliższa okazom typu E, inaczej *Hemmingen-Pleidelsheim* (Ryc. 8), wyróżnionego przez W. Menghina (1983, s. 102–105). Większość egzemplarzy tego typu charakteryzuje bogata dekoracja trzonu, inkrustowanego złotem bądź srebrem. Wzięwszy pod uwagę to, jak i ślady deformacji termicznej, należy uznać za prawdopodobne, że również egzemplarz

⁹ Niepublikowane badania mgr Katarzyny Watemborskiej-Rakowskiej z Działu Epoki Żelaza PMA, której dziękuję za tę informację. Zbiory PMA, inw. IV10485.

¹⁰ Za pomoc w interpretacji zabytku pragnę podziękować dr. hab. Bartoszowi Kontnemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i prof. dr. hab. Janowi Schusterowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.

⁸ M. Mączyńska (2011, s. 297–299) wymienia jedynie 12 egzemplarzy.

Ryc. 9. Rekonstrukcje sposobu mocowania zawieszek z okresu merowińskiego. Wg: W. Menghin 1983

Fig. 9. Pendants from the Merovingian Period: possible methods of attaching. After: W. Menghin 1983

z Gajewa mógł być pierwotnie dekorowany w ten sam sposób. Zawieszki typu E i im podobne znalezione z pochwami występują zazwyczaj parami – ustawione symetrycznie wzdłuż osi pochwy miecza. Przeciwdziałały one zsuwaniu się rzemienia z płazu pochwy. Świadczy o tym sposób ich mocowania (Ryc. 9) – nie były nitowane, a jedynie wsunięte w nacięcia na skórze przykrywającej pochwę.

Zawieszki typu *Hemmingen-Peidselheim*, znalezione na obszarze Europy Zachodniej, towarzyszą najczęściej mieczom typu *spatha* z rękojeściami zdobionymi złotem (W. Menghin 1983, s. 106) oraz długim mieczom typu III według K. Böhnera (1948, s. 241–247). Korelacja ta pozwala datować je na fazy A i B okresu merowińskiego (W. Menghin 1983, s. 23, 27–36; Ch. Miks 2007a, s. 402–403), czyli lata 430–530. Odpowiada to częściowo późnej fazie D w kulturze przeworskiej (K. Godłowski 1970, s. 110). Omawiany zabytek można więc łączyć ze schyłkowym stadium osadnictwa kultury przeworskiej lub z późniejszymi znaleziskami germańskimi datowanymi na koniec V lub początek VI wieku (M. Mączyńska 1999, s. 31–32). Zabytki tego horyzontu coraz częściej znajdowane są na obszarze ziem polskich, czego przykładem są przedmioty z osad

Ryc. 10. Znalezisko z Gajewa na tle rozprzestrzenienia zawieszek typu *Hemmingen-Peidselheim*. Wg: W. Menghin 1983

Fig. 10. The find from Gajew against the background of pendants type *Hemmingen-Peidselheim*. After: W. Menghin 1983

użytkowanych wcześniej przez ludność kultury przeworskiej na Kujawach¹¹ czy zapinka reliefowa z Radziejowa, pow. *loco* (B. Kontny, w druku). Większość znalezisk zawieszek *Hemmingen-Peidselheim* pochodzi z obszarów nad górnym i środkowym Renem oraz Menem (Ryc. 10; W. Menghin 1983, mapa 13). Okaz z Gajewa jest pierwszym tego typu znaleziskiem na ziemiach polskich. Podobnie datowane zawieszki innych typów odkryto w Spiczynie, pow. łączyński (P. Łuczkiwicz 2008, ryc. 2), i w Gródku nad Bugiem, pow. hrubieszowski (B. Niezabitowska-Wiśniewska 2009, s. 200, tabl. 1–4).

Klucze

Dwa przedmioty wykonane ze stopu miedzi (Kat. 32, 33; Ryc. 4:32.33) są fragmentami kluczy. Pierwszy (Kat. 32; Ryc. 4:32) reprezentuje typ A, powszechnie występujący od młodszego okresu przedrzymskiego po wczesną fazę okresu wędrówek ludów (A. Kokowski 1997, s. 36–40). Stan zachowania drzewnego klucza (Kat. 32; Ryc. 4:32) – przetrwał fragment trzpienia z profilowanym guzkiem – nie pozwala na jednoznaczne określenie typologiczne. Wykonane ze stopów miedzi klucze z podobnie uformowanymi trzpieniami, choć nieliczne, znane są m.in. z cmentarzysk kultury przeworskiej (np. Pajewo-Szwelice, pow. ciechanowski – Z. Dłubakowski 2005, tabl. V/8:22; Czersk – zob. przyp. 8) czy osad (np. Wiskitki, pow. żyrardowski; D. Krasnodębski 2011, tabl. 112:2); wszystkie należą do typu A.

¹¹ Za informację o nowoodkrytych materiałach kujawskich serdecznie dziękuję mgr. Marcinowi Rudnickiemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Ryc. 11. Żelazny klucz z cmentarzyska w Brzeskach,
pow. przysuski. Wg: M. Cieślak-Kopyt 2004
Fig. 11. Iron key from the cemetery at Brzeski,
Przysucha County. After: M. Cieślak-Kopyt 2004

Klucze najczęściej wykonywane były z żelaza. Egzemplarze brązowe pochodzą głównie z terenów kultur kręgu gockiego (A. Kokowski 1997, s. 37). Wraz z towarzyszącymi im okuciami kasetek, klucze uznawane są za wyznaczniki grobów kobiet o wysokiej pozycji społecznej (K. Czarnecka 2010, s. 20).

Monety

Wśród zabytków z Gajewa znajdują się dwa denary (Kat. 35, 36; Ryc. 5, 6). Starszy egzemplarz (Kat. 36; Ryc. 6) został wybity za czasów panowania Trajana. Na stanowiskach przeworskich denary tego cesarza spotykane są powszechnie, a ich napływ łączony jest z wojnami dackimi, prowadzonymi przez Trajana w latach 101–106 (A. Dymowski 2013, s. 112). Drugi egzemplarz (Kat. 35; Ryc. 5) to denar Septymiusza Sewera z lat 193–194. Monety te miały trafiać do *Barbaricum* jako opłata za utrzymanie pokoju na granicy dunajskiej, ogołoconej z wojska w związku z wojną domową w cesarstwie, trwającą w latach 193–197 (A. Bursche 2004, s. 198).

Pozostałe przedmioty metalowe

Kwadratowy, pusty w środku przedmiot ze stopu miedzi (Kat. 26; Ryc. 4:26) mógł służyć do rozdzielania rzemieni wąskiego pasa, na co wskazuje jego delikatność oraz podobne ułożenie otworów na każdej parze przeciwległych boków (Ryc. 4:26a).

Kształt i jednostronne spłaszczenie koszulki ze stopu miedzi nałożonej na żelazny trzpień (Kat. 28; Ryc. 4:28) pozwalają domniemywać, iż przedmiot ten jest częścią jakiejś ozdoby (bransolety lub naszyjnika).

Uszkodzenie zdeformowanego w ogniu przedmiotu ze stopu miedzi, o profilowanym wielobocznym uchwycie (Kat. 30; Ryc. 4:30), nie pozwala na pewne określenie jego funkcji. Analogicznie ukształtowane trzony mają niektóre klucze (Ryc. 11) znane z cmentarzysk kultury przeworskiej, m.in. z Brzesków, pow. przysuski (M. Cieślak-Kopyt 2004, s. 340), i z Brudnic, pow. żuromiński¹².

Stan zachowania pozostałych zabytków znalezionych w Gajewie nie pozwala na ich identyfikację (Kat. 34a–e; Ryc. 4:34a–e), choć surowiec i wyraźne ślady przetopienia wskazują, że prawdopodobnie i one są materiałami pradziejowymi.

Ceramika

W Gajewie znaleziono ok. 60 fragmentów naczyń glinianych. Jedynie pięć z nich można bez wątpliwości zidentyfikować jako przeworskie. Charakterystyczny profil jednego z naczyń (Kat. 37; Ryc. 7:37) sugeruje, że jego krawędź była pierwotnie facetowana, a zatem należy je datować na młodszy okres przedrzymski. Kształt zachowanego częściowo brzuśca tego naczynia znajduje analogie w profilach mis z faz A_2 – A_3 z cmentarzyska w Obolinie, pow. garwoliński (np. K. Czarnecka 2007, s. 17, tabl. XXIII/26a:9, s. 32, tabl. XCIX/93:11, s. 35, tabl. CXII/106:6). Pozostałe ułamki (Kat. 38–42; Ryc. 7:38–42) pochodzą z naczyń, które można jedynie ogólnie odnieść do okresu wpływów rzymskich, zaś dalszych ok. 50 skorup to niediagnostyczne fragmenty ręcznie lepionych naczyń pradziejowych, w znacznej części wtórnie przepalone. W Gajewie znaleziono również kilka ułamków ceramiki nowożytniej, w tym dno talerza (Kat. 43; Ryc. 7:43) z XV–XVI wieku (K. Ryszewska 2001, s. 234).

PODSUMOWANIE

Materiały z Gajewa, których metryka obejmuje fazy od A_3 po młodszy okres wpływów rzymskich, wiązać należy z kulturą przeworską. Większość zabytków datowana jest na wczesny okres wpływów rzymskich, co odpowiada okresowi najbardziej intensywnego rozwoju osadnictwa przeworskiego na obszarze dorzecza Bzury (por. K. Godłowski 1985, s. 49, 61–62, 84, 94; J. Skowron 2006, s. 102–107; T. Dąbrowska 2008, s. 85). Najmłodszym zabytkiem z tego zespołu jest sprzączka z pogrubioną ramą (Ryc. 4:25), z wczesnej fazy okresu wędrówek ludów.

Więcej trudności interpretacyjnych nastręcza zawieszka pochwy miecza (Ryc. 4:31), charakterystyczna dla V–VI wieku. Można ją łączyć z osadnictwem niewielkich grup post-przeworskich lub innej, bliżej niezidentyfikowanej ludności germańskiej (por. M. Mączyńska 1999, s. 29–31).

Niemal wszystkie zabytki noszą ślady deformacji termicznej, co dotyczy również ceramiki. Wydaje się więc prawdopodobne, że w Gajewie znajdowało się długotrwałe cmentarzysko kultury przeworskiej. Na terenie dorzecza Bzury tego typu nekropole są dość powszechne, czego przykładami są m.in.

¹² Za tę informację pragnę podziękować dr. Andrzejowi Szeli z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

stanowiska w Żdżarowie, pow. sochaczewski (Z. Nowakowski 2003, s. 318), Komorowie, pow. skierniewicki (E. Cieślik 1995, s. 89), czy Wólce Łasieckiej, pow. skierniewicki (W. Bender, T. Dąbrowska 2012, s. 201). Bardzo prawdopodobne jest, że z cmentarzyskiem tym łączyć trzeba także obie monety (por. J. Zagórska-Telega 2013, s. 233). Wątpliwości może jedynie budzić obecność polepy (o ile uznamy ją za starożytną), jednak brak informacji o wzajemnych relacjach zabytków znalezionych w Gajewie nie pozwala na bezpośrednie wiązanie jej z pozostałymi materiałami.

Pewne rozstrzygnięcie kwestii charakteru i chronologii stanowiska (lub stanowisk?) wymagać będzie sondażowych badań wykopaliskowych. Bez względu na to, mamy tu jednak do czynienia z ważnym śladem kultury przeworskiej w słabo dotychczas przebadanym regionie dorzecza Bzury (por. J. Skowron 2006, s. 108–136).

Katarzyna Kowalska
Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Krakowskie Przedmieście 26/28
PL 00-927 Warszawa
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 «Arsenał»
PL 00-241 Warszawa
kowalska.katarzyna.kowalska@gmail.com

LITERATURA

- Andrzejowski, J.
1994 *Powiązania kultur przeworskiej i wielbarskiej w świetle znalezisk bransolet*, Kultura Przeworska I, Lubelskie Materiały Archeologiczne VIII/1, Lublin, s. 317–342.
1998 *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica V, Warszawa.
2001 *Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji*, WA LIV (1995–1998), s. 59–88.
2009 *Nekropola w Modle a późna faza kultury przeworskiej na północnym Mazowszu*, niepubl. dysertacja doktorska w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Andrzejowski, J., Cieśliński, A.
2007 *Germanie i Bałtowie u schyłku starożytności. Przyjazne związki czy wrogie sąsiedztwo?*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji*, Warszawa, 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 279–319.
- Almgren, O.
1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Manus-Bibliothek 32, Leipzig².
- Beckmann, B.
1966 *Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Sjahr. XXVI, s. 5–100.
- Bender, W., Dąbrowska, T.
2012 *Materiały ze stan. 1 w Wólce Łasieckiej, gm. Bolimów, pow. skierniewicki*, WA LXIII, s. 161–227.
- Bochnak, T.
2014 *Importy celtyckie w kulturze przeworskiej i oksywskiej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim. Zróżnicowanie – drogi napływu – kontekst kulturowy*, Rzeszów.
- Böhner, K.
1948 *Das Langschwert des Frankenkönigs Childerich*, BJahr. 148, s. 218–248.
- Bursche, A.
2004 *Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenie Barbaricum*, [w:] W. Kaczanowicz (red.), *Studia z dziejów antyku. Pamięci profesora Andrzeja Kunisza*, Katowice, s. 192–205.
- Cieślak-Kopyt, M.
2004 *Brzeski*, [w:] J. Andrzejowski, A. Kokowski, Ch. Leiber (red.), *Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie*, 8 marca – 16 czerwca 2004. Katalog wystawy, Lublin–Warszawa, s. 340.
- Cieślik, E.
1995 *Ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej w Komorowie, woj. skierniewickie*, m-pis pracy magisterskiej, archiwum Działu Epoki Żelaza PMA w Warszawie.
- Cieśliński, A.
2010 *Kulturelle Veränderungen und Besiedlungsabläufe im Gebiet der Wielbark-Kultur an Łyna, Pasłęka und oberer Drwęca*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte NF 17, Berlin.
- Cieśliński, A., Kasprzak, A., Stasiak, Z.
w druku *Nowy Łowicz, stan. 2, woj. zachodniopomorskie. Badania w roku 2013*, „Światowit” XI (LII), fasc. B.
- Czarnecka, K.
2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.
2010 *Klucze w grobach kobiecych z okresu wpływów rzymskich. Atrybut pozycji społecznej czy wyraz magicznych zabiegów?*, [w:] K. Skóra, T. Kurasiński (red.), *Wymiar inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne*, Acta Archaeologica Lodziensia 56, Łódź, s. 17–26.
- Dąbrowska, T.
1973 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów*, MSiW II, s. 383–515.
1995 *Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce*, WA LIII/1 (1993–1994), s. 3–35.

- 1997 Kamieńczyk. *Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Warszawa.
- 1998 *Die kräftig profilierten Fibeln Almgren Gruppe IV, Fig. 74 (Trompetenfibeln) – mit einem Ausblick auf die östlichen Formen*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Kleinmachnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [wyd. 2002], s. 149–155.
- 2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*, MSiW VII, s. 3–246.
- Demetz, S.
1999 *Fibeln der Spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Frühgeschichtliche und Provinzialrömische Archäologie. Materialien und Forschungen 4, Rahden/Westf.
- Dłubakowski, Z.
2005 *Stanowisko wielokulturowe w miejscowości Pajewo-Szwelice, woj. mazowieckie*, Warszawskie Materiały Archeologiczne IX, Warszawa, s. 9–218.
- Droberjar, E.
1999 *Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs)*, Fontes Archaeologici Pragenses 23, Praga.
- Dymowski, A.
2013 *Chronologia napływu denarów rzymskich z I–III wieku na ziemię polski w świetle analizy nowego materiału ze znalezisk drobnych*, „Wiadomości Numizmatyczne” LVII/1, s. 93–149.
- Dzięgielewska, M., Kulczyńska, M.
2008 *Cieblówice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im südwestlichen Masowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIV, Warszawa.
- Godłowski, K.
1970 *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, ZNUJ CCXVII = Prace Archeologiczne 11, Kraków.
1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, MSiW IV, s. 7–237.
1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich*, Wrocław.
- Harasim, P.
2014 *Studia nad lateńskimi oraz prowincjonalnorzymskimi importami w kulturze oksywskiej*, WA LXIV, s. 3–48.
- Hauptmann, T.
2002 *Das germanische Gräberfeld von Prądno, Kr. Myślibórz (chem. Rahmhütte, Kr. Soldin)*, Poznań.
- Holmqvist, W.
1951 *Tauschierte Metallarbeiten des Nordes aus Römerzeit und Völkerwanderung*, Stockholm.
- Jamka, R.
1964 *Fibule typu oczkowego w Europie środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich*, MS X, s. 7–104.
- Jakubczyk, I.
2013 *Zapinki VI grupy Oscara Almgrena w kulturze przeworskiej*, niepubl. dysertacja doktorska w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janosz, S.
1952 *Cmentarzysko z okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, FAP II (1951), s. 1–284.
- Kaszewska, E.
1978 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Gledzianówku st. 1)*, woj. płockie, PMMAE 25 (1977), s. 63–232.
- Kobojek, E.
2009 *Naturalne uwarunkowania różnych reakcji rzek nizinnych na antropopresję na przykładzie środkowej Bzury i jej dopływów*, Łódź.
- Kokowski, A.
1997 *Schlossbeschlüge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit*, Klasyfikacja Zabytków Archeologicznych II, Lublin.
- Kontny, B.
w druku *Unexpected relic – the unique relief brooch from Radziejów, decorated in Salin's Animal Style I, „Światowit” LI, fasc. B.*
- Kostrzewski, B.
1953 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach, pow. Rawicz*, FAP IV, s. 153–274.
- Kozłowska, R.
1958 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Niecieplinie, pow. Garwolin*, MS IV, s. 337–365.
- Krasnodębski, D.
2011 *Okres wpływów rzymskich*, [w:] *Osada z okresu przedrzymskiego oraz okresu wpływów rzymskich na stanowisku Starowiskitki/Wiskitki, st. II, gm. Wiskitki*, AZP 59–60/31, na aut. st. 9 (GIBB), s. 120–250, m-pis w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie.
- Kunow, J.
2002 *Katalog und Kartierungen vor Hauptserie der Augenfibeln: Almgren Gruppe III, Figuren 44, 45–54*, „Veröff-

fentlichungen des brandenburgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte" 33, s. 65–106.

Liana, T.

1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, WA XXXV/4, s. 429–492.

Lichardus, J.

1984 *Körpergräber der frühen Kaiserzeit der südlichen Elbgermanen*, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 43, Bonn.

Łuczkiwicz, P.

2008 *Ein völkerwanderungszeitliches Grab (?) aus Spiczyn bei Lublin*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska et alii (red.), *The Turbulent Epoch. New Materials from the Late Roman Period and the Migration Period*, vol. I, Monumenta Studia Gothica V, s. 219–226.

Machajewski, H.

1998 *Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25. – 28. Mai 1997 in Kleinmachnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [wyd. 2002], s. 187–196.

Madyda-Legutko, R.

1987 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, BAR Int. Series 360, Oxford (1986).

2011 *Studia nad zróżnicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. Okucia końca pasa*, Kraków.

Madyda-Legutko R., Rodzińska-Nowak J., Zagórska-Telega, J.

2011a *Opatów, Fpl. 1. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im nordwestlichen Klempolen. Katalog*, Monumenta Archaeologica Barbarica XV/1, Warszawa-Kraków.

2011b *Opatów, Fpl. 1. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im nordwestlichen Klempolen. Tafeln*, Monumenta Archaeologica Barbarica XV/2, Warszawa-Kraków.

2011c *Uwagi o chronologii i rozwoju przestrzennym cmentarzyska kultury przeworskiej w Opatowie, stan. 1, woj. śląskie*, WA LXII, s. 3–48.

Mączyńska, M.

1999 *Schyłkowa faza kultury przeworskiej*, Kultura Przeworska IV, Lublin, s. 25–53.

2001 *Das Verbreitungsbild der Fibeln A.67/68 und A.68 im Barbaricum*, SLA XLIX, s. 165–179.

2011 *Der frühvölkerwanderungszeitliche Hortfund aus Łubiana, Kreis Kościerzyna (Pommern)*, BerRGK 90 (2009), 7–481.

Menghin, W.

1983 *Das Schwert im Frühen Mittelalter: chronologisch-typologische Untersuchungen zu Langschwertern aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr.*, Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1, Stuttgart.

nischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr., Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1, Stuttgart.

Miks, Ch.

2007a *Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. Text*, Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen 8, Rahden/Westf.

2007b *Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. Katalog und Tafeln*, Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen 8, Rahden/Westf.

Moszczyński, J.

1994 *Cmentarzyska kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Kutnie, woj. płockie (stan. 2, 3, 6)*, Kultura Przeworska I = Lubelskie Materiały Archeologiczne VIII/1, Lublin, s. 213–236.

Niezabitowska-Wiśniewska, B.

2009 *Archaeology, History and the Heruls. The Lublin Region in the Late Roman Period and the Migration Period*, Barbaricum 8, Światowit Supplement Series B: Barbaricum, Warszawa, s. 195–240.

Nowakowski, W.

1999 *„Książęca” zapinka ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Karwowie pod Sochaczewem*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 279–296.

Nowakowski, Z.

2003 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski*, WA LVI, s. 283–380.

Oleńdzki, M.

1998 *Rollenkappenfibeln der östlichen Hauptserie Almgren 37–41 und die Varianten Fig. 42–43*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25. – 28. Mai 1997 in Kleinmachnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [wyd. 2002], s. 67–86.

Orzechowski, Sz.

2013 *Region żelaza. Centra hutnicze kultury przeworskiej*, Kielce.

Pietrzak, M.

1997 *Pruszcz Gdański, Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*, Monumenta Archaeologica Barbarica IV, Kraków.

Prochowicz, R.

2003 *Rzadki wariant zapinek typu A.68 z cmentarzyska kultury przeworskiej w Sobieniach Biskupich, pow. Otwock*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i barbarzyńcy*.

Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Warszawa, s. 331–332.

Quast, D.

- 1993 *Merowingerzeitliche Grabfunde aus Gültlingen*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 52, Stuttgart.

RIC

- 1936 H. Mattingly, E. A. Sydenham (red.), *The Roman Imperial Coinage, IV/1: Pertinax to Geta*, London.

Ryszevska, K.

- 2001 *Późnośredniowieczna ceramika naczyniowa z opactwa Benedyktynów w Mogilnie*, Kielce.

Skowron, J.

- 2006 *Osadnictwo przeworskie nad środkową i dolną Bzurą. Monografia osadnictwa*, Poznań.

Szydłowski, J.

- 1963 *Cmentarzysko późnorzymskie w Izbicku, pow. Strzelce Opolskie, „Silesia Antiqua” V*, s. 106–142.
- 1974 *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego. Tablice*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Archeologia 11, Bytom.

Völling, Th.

- 1995 *Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit*, BerRGK 75 (1994), s. 147–282.
- 2005 *Germanien an der Zeitenwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang von der vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna* (red. H. Baitinger, A. Popa, G. Rasbach), B.A.R. Int. Series 1360, Oxford.

Zagórska-Telega, J.

- 2013 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej nadliswarciańskiego regionu osadniczego w młodszym i późnym okresie rzymskim*, niepubl. dysertacja doktorska w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zagórska-Telega, J., Pikulski, J.,

Szczepanek, A.

- 2014 *Pierwszy szkieletowy pochówek ludności kultury przeworskiej odkryty na cmentarzysku w Michałowicach, woj. świętokrzyskie*, [w:] R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak (red.), *Honoratissimum assensus genus est armis laudare. Studia dedykowane profesorowi Piotrowi Kaczanowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Kraków, s. 491–502.

Ziemlińska-Odojowa, W.

- 1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.

Ziętek, J.

- 2013 *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w miejscowości Masłowice, stanowisko 6 i 8, gm. Wierulów, woj. łódzkie*, [w:] S. Kadrow (red.), *Raport 8 (2007–2008, tom II)*, Warszawa, s. 467–486.

GAJEW, KUTNO COUNTY – A NEW SITE OF PRZEWORSK CULTURE RECORDED IN THE BZURA DRAINAGE BASIN

SUMMARY

The group of finds under discussion comes from a series of random discoveries made in 2007–2010 on the farmland on the eastern margin of the village Gajew, Kutno County. This locality lies in western Mazowsze, c. 1 km west of the Śludwia, left-bank tributary of the Middle Bzura (Fig. 1). The group includes objects made of copper alloy, coins, fragments of pottery, and daub.

Almost all the artefacts from Gajew can be tied to Przeworsk culture occupation. Their chronological range extends from the end of the Late Pre-Roman period until the Early Migration Period. One of the earliest finds are a faceted rim sherd from a pottery basin (Fig. 7:37) and a very small fragment of a brooch, type A.2b or A.18b (Fig. 3:1). Most of the finds date from the Early Roman Period, e.g., brooches from groups A.II (Fig. 3:2.3), A.III (Fig. 3:4–9) and A.IV (Fig. 3:10–15), as well as a profiled strap-end (Fig. 4:24), a fragment of a rod bracelet (Fig. 4:27), a dress pin with a biconical head (Fig. 4:29), and possibly, also a denarius of Trajan (Fig. 6). This situation corresponds to the period of the most intensive Przeworsk culture settlement in the Bzura drainage basin. Phase B₂/C₁ is represented by two brooches, Mazovian variant (Fig. 3:16.17) and a cylinder from a brooch, group A.IV or group A.V (Fig. 4:18). The Late Roman Period is represented by only two fragments of brooches from groups A.VI (Fig. 4:19) and A. VII (Fig. 4:20), as well as a denarius of Septimius Severus (Fig. 5), minted presumably in 193–197. For other finds, i.e. fragments of keys (Fig. 4:32.33), a closer dating is unfeasible. The mostly uncharacteristic fragments of Przeworsk culture pottery recovered at Gajew (Fig. 7:38–42) can be dated only broadly to the Roman Period. The youngest artefact that we can attribute to Przeworsk culture settlement is an oval belt buckle with a thickened frame, type H15 (Fig. 4:25).

A find that documents later, 'post-Przeworsk' occupation by largely anonymous Germanic groups is a sword scabbard pendant similar to type *Hemmingen-Pleidelsheim* (Fig. 4:31). It is the first of its kind to be discovered in Poland. Pendants of this form are mostly recorded in the west of Europe, in assemblages from the Early Merovingian Period. Germanic artefacts from the 5th–6th century have been often recorded increasingly often in Central Poland – with, more notably, a larger number discovered recently in Kuyavia.

At the current stage of investigation it is too early to say whether the site (or sites?) at Gajew is a settlement or a cemetery. The former interpretation is supported by the marks of distortion caused by high temperatures observed on almost all the metal objects and also on the pottery. Cemeteries of a similarly extended duration are frequent in the Bzura drainage basin, e.g., recorded at Żdżarów, Sochaczew County, at Komorów and at Wólka Łasiecka, both in Skierniewice County. The only doubts are raised by the presence of daub. With no information about the spatial relationship of the pottery and the metal finds discovered at Gajew the relationship of the daub to the rest of the finds is unclear. The origin of the artefacts can only be resolved by making a test excavation. Whatever may be the case, we have gained new important evidence on Przeworsk culture occupation from the previously only poorly investigated Bzura drainage basin.

thum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaâ arheologią” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaâ arheologią” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 872, +48 22 5044 873
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2014. Wydanie I. Nakład 300 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa